

Sâtı Bey ve Eğitimle İlgili Görüşleri

Hatice BAŞAR, Uzm.

Atıf/©- Başar, H.(2003). Sâtı Bey ve eğitimle ilgili görüşleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (2), 47-67.

Özet- Mustafa Sâtı el-Husrî (1880-1968), Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet yıllarında, eğitime hizmetleri, süreli yayınlardaki makaleleri, ilmî tartışmaları ve Fenn-i Terbiye kitabıyla dönemin tanınmış reformist pedagoglarından biridir. Fransız eğitimci H. Spencer'ın (1820-1903) beden, zihin, ahlâk eğitimi tasnifinden etkilenmiş, eğitimi ferdî ve ruhî bir olay olarak ele alarak, onu psikolojinin verilerine dayandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin geri kalışına karşı önemli bir çözüm aracı olarak gördüğü eğitim alanında gerek teorik gerekse pratik hizmetler icra etmiştir. Bu bağlamda Darülmualliminde yetiştirdiği öğretmenleri ve kaleme aldığı yazılarıyla eğitimimiz üzerinde ülkeden ayrıldıktan sonra da etkileri olmuştur.

Anahtar Kelimeler- Eğitim, Türk Eğitim Tarihi, Eğitim Düşüncesi, Mustafa Sâtı el-Husrî, Darülmuallimîn Islahı.

Sâtı Beyin Hayatı¹

¹ Sâtı Bey'in Türkiye'deki hayatına ilişkin elimizde üç önemli kaynak bulunmaktadır: (i) Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki *Sicill-i Ahvâl* dosyası -ki hayatının 1906 (1322)'ya kadarki resmî olaylarını ihtiva etmektedir-; (ii) Niyazi Berkes'in kendisiyle ölümünden üç yıl önce Kahire'de yaptığı ve *İslâmlık, Ulusçuluk, Sosyalizm* kitabında neşrettiği görüşme notları (Berkes, 1975); (iii) William L. Cleveland'ın, *Hulâsa-i Terceme-i Hâl-i Sâtı el-Husrî* adıyla Sâtı Bey'in kendisinin verdiği belirttiği, *The Making of an Arab Nationalist* adlı eserinde yayımladığı biyografisi (Cleveland, 1971). Sâtı Beyin hayatı özetlenirken bu üç kaynak esas alınmış, farklı kaynaklara başvurulduğunda belirtilmiştir.

Düşünce tarihine *Arap milliyetçiliğinin babası*, Türk eğitim tarihine ise II. Meşrutiyet döneminin *reformcu pedagoglarından* birisi olarak adını yazdırmış olan Sâtı Beyin asıl adı Mustafa Sâtı'dır. Osmanlı Devleti'nden ayrılış tarihi olan 1919 yılına kadar eserlerini *Mustafa Sâtı* adı ile yayımlamış, Arap ülkelerinde ise *Ebû Haldûn Mustafa Sâtı el-Husrî* ismiyle meşhur olmuştur.²

Sâtı Bey, Zaptiye Nezareti tahkik müdürlerinden ve Yemen vilâyeti istinaf ceza mahkemesi reislerinden Muhammed Hilal İbn Mustafa el-Husrî ile Abdurrahman Hanefî kızı Fatma Hanımın oğlu olup on beş kardeşten üçüncüsü olarak 5 Ağustos 1880 (1298)'de Yemen'in başkenti San'a'da dünyaya gelmiştir.³ Yemen'de resmî görev sebebiyle ikamet eden el-Husrî ailesi, aslen Halepli'dir (Çankaya, 1968). Hayatının ilk on üç yılı babasının görevinden dolayı çeşitli Osmanlı şehirlerinde geçmiş olan Sâtı Bey, ilk öğrenimini Anadolu ve Arap vilâyetlerindeki medreselerde görmüştür (Kuran, 1991 ve 1995).

Matematik ve fen derslerine ilgisinden dolayı arkadaşları arasında "*Arşimet*" lakabıyla tanınan Sâtı Bey, 1900'de İstanbul Mülkiye Mektebinden mezun olduktan sonra (Çankaya, 1968; Ülken, 1979) Yanya İdadisi geometri ve tarih öğretmenliğine tayin edilerek devlet hizmetine girdi. Öğretmenlik ek görev olarak kalmak üzere Yanya Vilâyeti Maiyet Memurluğuna nakledildi (Çankaya, 1968). 1905'te Radovişta (Kosova), 1907'de Filorina (Manastır) kazalarında kaymakamlıklarda bulundu. O dönemde Jön Türk hareketinin merkezi olan Manastır'da bu hareketin içinde yer alan Sâtı Bey, 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı üzerine kaymakamlıktan istifa ederek İstanbul'a geldi (Çankaya, 1968; Ülken, 1979).

Eylül 1908'de, İstanbul Darülmuallimîn-i İbtidâiye (Erkek İlköğretmen Okulu) müdürlüğü ve terbiye (pedagoji) öğretmenliği görevine getirildi. Böylece meslek hayatının en verimli yılları başlamış oldu (Çankaya, 1968). İstanbul Darülmuallimîninde büyük bir ıslahat çalışmasına girişti ve okulu kısa bir zamanda Avrupa okulları seviyesine ulaştırmayı başardı.

² Soyadı bazı kaynaklarda *el-Husârî*, bazılarında ise *el-Huseyri* olarak geçmekteyse de *el-Husrî* kullanımı daha yaygındır ve Berkes de Sâtı Bey ile yaptığı görüşmede soyadını tashih ettirerek doğru imlânın *el-Husrî* olduğunu tespit etmiştir (Berkes, 1975).

³ Osmanlı Sicill-i Ahval dosyasında doğum tarihi 1876 (1294), H. Z. Ülken (1979) tarafından ise 1884 (1302) olarak kaydedilmektedir.

1912'de Maarif Nazırı Emrullah Efendi ile arasında çıkan anlaşmazlıklardan dolayı istifa etti (Akçura, 1912). İki yıl süreyle Darüşşafaka Müdürlüğünü ifa etti (Çankaya, 1968). 1915'te *Yeni Mektep* adlı özel bir anaokulu ve ilkokul açtı (el-Husri, 1918).

1919'da, Meşrutiyetten sonraki Bahriye Nâzırı Hüseyin Hüsnü Paşanın kızı Cemile Hanım ile hayatını birleştirdi. 1923'te Haldun isimli oğulları, 1926'da da Selva isimli bir kızları oldu.

Bütün bu süre boyunca her ikisi de anadili sayılan Türkçe ve Arapça'nın dışında Fransızca, Ermenice, Rumca, İngilizce ve Farsçayı da öğrendi (Çankaya, 1968).

Osmanlılık düşüncesi, milliyetçilik akımlarının yayılmasıyla iflas etmiş; Osmanlı Devleti farklı milletleri çatısı altında birleştiren bir devlet olmaktan, varlığını ve millî sınırlar içinde bütünlüğünü koruma mücadelesi veren parçalanmış bir devlete dönüşmüştü. Önceleri Osmanlılık fikrini savunan Sâtı Bey, Osmanlı Devletinin ve Osmanlılık düşüncesinin artık bittiğini görünce bu zamana kadar savunduğu fikirleri bir kenara bırakmış, Arap ülkelerindeki bağımsızlık hareketinin ona ve onun gibilere ihtiyacı olduğunu düşünerek Suriye'ye gitmiştir.⁴

Yeni kurulan Suriye hükümeti emrine giren Sâtı Bey, Türkiye'deki çalışmaları sebebiyle orada da tanınıyordu. Önce Maarif Umum Müdürlüğüne tayin edildi. 1920'de Fransızların Suriye'yi işgal etmesine kadar bu görevde kaldı. Bu zaman zarfında okullarda öğretim dilini Arapçaya çevirdi. Suriye'den ayrıldıktan bir ay sonra Türkiye'ye geldi. Millî Mücadelecilerle görüşmek niyetindeydi fakat bu mümkün olamadı. Kral Faysal ile Avrupa'ya, oradan da Irak'a geçti. Irak'ta millî eğitim sisteminin kurulması işini üstüne aldı. Yeni programlar hazırladı. 1921'de Irak Maarif Vezir Muavinliğine, 1923'te Maarif Vezareti Umum Müdürlüğüne getirildi. Daha sonra Bağdat Darülmuallimîn-i Âliye öğretim üyeliğine, Bağdat Hukuk Fakültesi Dekanlığına, Âsar-ı Atika Umum Müdürlüğüne atandı (Çankaya, 1968). 1941'de Reşit Ali hareketine katıldığı gerekçesiyle Irak'tan çıkarıldı.

Suriye bağımsızlığını ilan edince 1943'te tekrar Maarif Müsteşarı oldu. Suriye'de üç yıl kaldıktan sonra Kahire'ye geçerek Mısır hükümeti emrine

⁴ Sâtı Bey'in Osmanlı Devleti yıkılınca Suriye'ye gitmesi Osmanlı aydınlarının bazıları tarafından eleştirilmiştir (bkz., Çankaya, 1968; Erişirgil, 1984; Kafadar, 1997a).

girdi. 1947’de Ma’had et-Terbiye (Kahire Yüksek Eğitim Enstitüsü)’de profesör olarak üç yıl pedagoji ve sosyoloji dersleri verdi. Daha sonra Arap Birliği Kültür Departmanı Fen Müşavirliği, 1953’te Arap Devletleri Birliğine bağlı Araboloji Yüksek Enstitüsü Müdürlüğü görevlerinde bulunmuş ve Arap Milliyetçiliği Kürsüsünde profesör olarak hizmet vermiştir.⁵ 1957’de resmî görevlerinden ayrılmış, 23 Aralık 1968’de Bağdat’ta vefat etmiş ve İmam-ı Azam türbesi haziresine defnedilmiştir (Çankaya, 1968).

Osmanlı Devleti’nin Geri Kalışının Sebepleri ve Eğitim

Geri Kalmışlık Sebepleri

Toplum sorunlarıyla yakından ilgilenen bir eğitimci olarak Sâtı Bey de geri kalmışlığın sebeplerini incelemekte, bu konuda ortaya atılan iddialara cevap vermektedir. Sâtı Bey’e göre bir vadinin ekilmemiş olduğundan hareketle onun ekilmeye müsait olmadığı hükmüne varmak ne kadar hatalı ise İslâm milletlerinin terakki etmemiş olduğuna bakarak İslâmiyet’in terakkiye mani bir din olduğuna hükmetmek de o kadar hatalıdır. O, son yüzyılda İslâm milletlerinin geri kalışını, dinin yanlış yorumlanarak halkın cahil bırakılmasına bağlamaktadır (el-Husrî, 1910b).

Geri kalışın sebeplerinden diğerinin “Türk ırkı” olduğu iddiasına karşı yazdığı makalesinde Sâtı Bey, etnografya bilgisine dayanarak *ırkların kabiliyeti* meselesinin öyle kolay halledilebilecek bir mesele olmadığını, Türklerin medeniyete katkılarının ise izaha gerek göstermeyecek kadar açık olduğunu ifade eder (el-Husrî, 1910b).

Sâtı Bey’e göre geri kalışımızın asıl nedeni bizdeki azim ve sebat eksikliğidir. Azim ve sebat bugünkü medeniyetin en güçlü ve kuvvetli itkisidir. Her türlü ilerleme ve başarı, keşifler ve icatlar onun sayesinde hayat bulmuştur. Biz bu hakikati gerektiği gibi takdir edemediğimiz gibi elde ettiğimiz başarıları anî bir düşünceye veya rastlantıya bağlarız. Halbuki hiçbir şey tesadüf sonucu oluşmuş değildir. Hiçbir icat rastlantıya bağlanamaz, her biri uzun bir çalışmanın, tefekkürün ve en önemlisi azmin neticesidir (el-Husrî, 1910b).

⁵ Arap dünyasında *Araboloji* terimini ilk defa kullanan Sâtı Beydir. Arap halklarının bir tek ulus olduğunu ve İslâm’dan kaynaklanmayan lâik Arapçılığı savunan bir *panarabizmi* bu şekilde açıklayan ilk düşünür olan Sâtı Bey, zamanın meşhur yazarları Lütfi es-Seyyit, Tâhâ Hüseyin, Mustafa Merâgî, Abdurrahman Azzam ile tartışmıştır (Berkes, 1975; Çankaya, 1968).

Sâtı Bey çalışma anlayışımızı da eleştirir. “Biz çalışırız fakat bir iş üzere değil, uğraşırız fakat bir maksat uğrunda cesaretle değil. Elde ettiğimiz muvaffakiyetlerden dolayı çabuk gevşer, karşılaştığımız zorluklardan dolayı çabuk meyus oluruz. Terakki edebilmek için bu hallere nihayet vermeli, kendimizde “sebatkârane sa’y” hasletinin oluşmasını sağlamalıyız” demektedir (el-Husrî, 1910b). “Eğlence-faaliyet ile iş-faaliyet arasında aslında o kadar fark yoktur, dolayısıyla eğlenceden zevk alanlar çalışmaktan da zevk alırlar” diyen Sâtı Beye göre en çok muhtaç olduğumuz şey “faaliyet temayülü” ve “faaliyetten zevk alma kabiliyeti”dir. Bu temayülün gelişmesinde eğitime büyük görevler düşmektedir (el-Husrî, 1914a). Zira gelişmiş ülkelerin hepsinin gelişmesinin altında yatan amil eğitimidir. Eğitimi güçlü olmayan bir milletin terakki edebilmesi mümkün değildir. “*Mektepler milletlerin mazarisini aks, balini temsil, atisini izhar ederler*” (el-Husrî, 1909).

Geri Kalmışlığa Çözümde Eğitimin Rolü

1908 inkılâbından sonra eğitim kurumlarının her birinin ıslaha ihtiyacı olduğu bilinmekteydi. Özellikle Balkan Savaşları’ndan sonra “Çökmekte olan devleti ancak eğitim ve öğretmenler kurtaracaktır” fikri yaygınlık kazanmıştı (el-Husrî, 1918). Eğitimde ıslah zorunluydu. Fakat ıslaha önce hangi basamaktan başlamak gerektiği tartışmalara sebep oluyordu. Bu tartışmalardan en önemlisi ve dikkati çeken Sâtı Bey ile dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi arasında olanıdır.

Emrullah Efendi’ye göre yükseköğretimdeki gelişmeler, giderek orta öğretime, oradan da ilköğretime yansır ve nihayet bütün yurda yayılır. Tıpkı cennette bulunduğu inanılan Tuba ağacı gibi eğitimin de kökleri yukarıda, dalları aşağıdadır. Bu görüş eğitim tarihine “*Tuba Ağacı Nazariyesi*” adıyla geçmiştir.⁶

⁶ Tuba Ağacı Nazariyesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ergin, 1941; Binbaşoğlu, 1995. Emrullah Efendinin seçkinlerin eğitimine öncelik verilmesini öngören eğitim görüşü dönemin eğitimcilerinden Feridun Vecdi tarafından da ısrarla savunulmuş, İttihat ve Terakki’nin özellikle Ziya Gökalp’in savunduğu bir görüş olmuştur (Ergün, 1996). Nitekim bu konuda asıl tartışma, Sâtı Bey ile Ziya Gökalp arasında gerçekleşmiştir (Gökalp, 1917; Kardaş, 1978 ve 1979).

Sâtı Bey, Emrullah Efendiye sunduğu bir lâyhada, eğitimde öğretim basamaklarının her birinin arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu, birini öne çıkarıp ıslahına çalışırken, diğerini geriye atıp ihmal etmenin doğru olmadığını vurgulamıştır (el-Husrî, 910-2).⁷

Sâtı Bey ilköğretime öncelik verilmesini istemekle birlikte, ilköğretimin yayılmasını beklemek uzun bir zaman alacağı için birkaç iyi ibtidaî ve birkaç iyi idadînin darülfünûna mesnet teşkil edebileceğini söylüyor. Çünkü memleket terakki etmek zorundadır, bunun için bekleyecek zaman yoktur.

Sâtı Bey, Osmanlı Devleti'nin kendi öz değerlerinden sıyrılarak Batı etkisi altında mektepler açıp medreseleri görmezden gelerek yok olma-ya terk ettiğini ileri süren İslâmcı ve Türkçü yazarlara karşı Tanzimatçılığı savunmuştur. Medreselerin kaderine terk edilerek ıslahı için çaba sarf edilmemesinden rahatsız olmakla birlikte (el-Husrî, 1913b) medreselerin dışında açılan mekteplerin her birine ihtiyaç olduğunu savunur. Sâtı Beye göre yenileşmeyi yaşayan bütün toplumlarda böyle ikilikler yaşanabilir (el-Husrî, 1913b).

Sâtı Bey ezbercilikten kurtulamayan bu iki kurumun bu açıdan birbirinden farksız olduğunu düşünür. Bu noktada bir farklılık beklentisi içindedir. Onun için, mektep medrese ayrımı yapmanın bir anlamı yoktur. Önemli olan yeni açılan okulların öncekilere benzemesinin önüne geçilmesidir.⁸ Bunun gerçekleşebilmesi için eğitimin en büyük problemi olan ezberciliğin yokedilmesi gerektiğini belirten Sâtı Bey, yapılacak ıslah çalışmalarında harcanacak çabanın en büyük hedefinin okullarımızdan bu usûlü söküp atmak olacağını, fakat bu işin kolay olmadığını, ezberletme yöntemini benimsemiş öğretmenler ele alınmadığı müddetçe bu hastalığın önüne geçilemeyeceğini kaydeder (el-Husrî, 1911b).

⁷ Örneğin; “*Tabsil-i âli, tabsil-i tâliye, tabsil-i tâli de tabsil-i ibtidaiye istinad eder. Hiçbir derecede tabsil altındakine istinat etmeden yükselmez. Çürük bir tabsil-i ibtidaiye istinatedecek bir tabsil hiçbir zaman âlileşemez*” (el-Husrî, 1911d). “*Hakiki bir aydın topluluğu Tuba ağacı gibi değil tabii ağaçlar gibi yetişir*” (el-Husrî, 1917c).

⁸ Nitekim çağdaşı Ziya Gökalp de mektep ve medreselerin mezun ettiği gençleri aynı kefiye koyarak dolaylı da olsa Sâtı Beyle aynı görüşü paylaşmaktadır. Ona göre başka milletlerde en karakterli, en ahlâklı kimseler yüksek tahsil görmüş insanlar arasından çıkarken bizde tam tersi olmaktadır (Gökalp, 1997).

Okulda eğitim ve öğretimin kalitesini belirleyen bir diğer unsur da programlardır. Sâtı Bey'e göre okullarımız, sadece memur yetiştiren, pratik olmayan bir program takip etmektedir. Evlatlarının ticaret ve sanayi dallarında çalışmasını isteyen anne babalar, onları okuma yazmayı öğreninceye kadar okula gönderir sonra derhal alırlar. Ticaret ve sanayi mekteplerinin bile faydasız olduğundan yakınan Sâtı Bey "Bizde maalesef sanayi ve ticaretle uğraşan halk cahil kalmaya mahkûmdur, mekteplerimiz hayatla iç içe olmak yerine hayattan kopuktur" demektedir (el-Husrî, 1910-2). Oysa programlarda yer alan dersler çocuğun bedenî, zihnî ve ahlâkî gelişimine uygun olmalıdır, sadece zihne hitap etmek yerine bedeni de harekete geçirmek gerekir (el-Husrî, 1910-2).⁹

Geri kalmışlığımızın önemli sebeplerinden ve aynı zamanda çözümün de önemli unsurlarından biri olan eğitimin niteliğinde mühim bir öğe öğretmendir. Sâtı Bey'e göre iyi öğretmen, birçoklarının zannettiği gibi sadece ahlâkça iyi olan insan değildir. Öğretmen her şeyden önce "yetiştiricilik" vasfını taşımalıdır. Talim ve terbiye, bir hüner ve sanattır. Her sanatın bir usûlü ve kaidesi olduğu gibi, öğretmenliğin de belli kuralları vardır. Ona göre, bizim öğretmenlerimizde eksik olan şey bu "öğretme becerisi", "terbiye usûlü"dür (el-Husrî, 1910m) ve öğretmenlere bu beceri ve usûlleri kazandırılmalıdır.

Eğitimin İslahında bir Adım Olarak Darülmuallimînin İslahı

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yetişmiş öğretmene duyulan ihtiyacın artması ve öğretmen yetiştirilmesinde ıslahat fikrinin yaygınlık kazanması neticesinde Sâtı Bey, Maarif Nâzırı Nail Bey tarafından İstanbul Darülmuallimîn müdürlüğüne tayin edilmiştir. Sâtı Bey, (i) okulun öğretmenlerini kendisi seçmek, (ii) okulun program ve öğretim yöntemlerini kendisi belirlemek şartlarıyla bu görevi kabul etmiştir.

Müdür olunca ilk işi okulu Fatih'ten Cağaloğlu'na taşıyarak, çağdaş yatılı bir mektep için ilk adımı atmak olmuştur (Kafadar, 1997b; Unat, 1964). Fizikî şartları iyileştirdikten sonra, öğrenci alımını düzenleyen Sâtı Bey med-

⁹ Sâtı Bey bu amaca uygun olarak ilk defa Darülmuallimîne beden eğitimi ve el işi dersini koymuştur (1910-2)

reselerden gelmiş 750 öğrenciyi imtihana tâbi tutarak sadece yüz ellisini almıştır (Ergün, 1996; Kansu, 1932; Unat, 1964). Okulun öğretim kadrosundan üç öğretmen dışında hepsinin görevine son verdi. İ. Hakkı [Baltacıoğlu], Tevfik Fikret, İhsan Sungu, İbrahim Alâattin [Gövsâ] gibi isimlerden oluşan bir kadro kurdu (Binbaşıoğlu, 1995; Ergün, 1996).

Sâtı Beyin Darülmualliminde yaptığı diğer bir yenilik, programlara yeni dersler ilâve etmek olmuştur. Mûsikî, beden eğitimi, el işi ve resim derslerine önem atfetmiş, bu derslerin örneklerini ve beden eğitimi hareketlerini *Tedrîsat-ı İbtidâiye Mecmuası*'nda yayınlamak suretiyle belgelemiştir. Okulda bir el işi atölyesi oluşturulmuş, burada marangoz işleri başta olmak üzere çeşitli çalışmalar yapılmıştır (el-Husrî, 1910n). Fenn-i terbiye derslerine önem verilmiş, öğretim metotları (tedrîs usûl-leri) ders olarak okutulmuştur. Sadece nazarî bilgi vermekle iyi öğretmen yetiştirilemeyeceğinden hareketle Darülmuallimin bünyesinde ilk defa *Tatbikat Mektebi* adıyla bir uygulama okulu açmıştır. Son sınıf öğrencileri bir hafta okulda ders alırken, diğer hafta tatbikat mektebinde uygulamalı derslere giriyorlardı; sadece ders dinlemekle kalmıyorlar, ders de vermek suretiyle öğretmenlik uygulamalarına katılıyorlardı.

Bir yandan yeni öğretmen yetiştirmek için çaba gösterilirken, diğer yandan da İstanbul'da ve diğer vilâyetlerde görev yapan öğretmenler ayın belli günlerinde Darülmuallimine davet edilerek kendilerine çeşitli konularda konferanslar veriliyordu. Bu konferanslar, o ayın *Tedrîsat-ı İbtidâiye Mecmuası*'nda yayınlanarak bütün öğretmenlere ulaştırılıyordu. Sâtı Beyin bütün bu çalışmalarını sahip olduğu düşünceler yönlendiriyordu.

Sâtı Beyin Eğitimle İlgili Görüşleri

Sâtı Bey, insanı tekâmül kanunlarına mahkûm bir varlık olarak düşünmektedir. Bu varlık bugünkü konumunu bir savaş neticesinde elde etmiştir. İnsanın tabiatı keşfi bitmeyeceği gibi düşmanları da bitmeyecektir. Dolayısıyla savaş sürmektedir (el-Husrî, 1903).

Sâtı Bey'e göre insan, doğumundan ölümüne kadar gerek bedenen gerek hissen ve fikren birçok değişikliğe uğrar. Bu değişikliğin muayyen bir tekâmül tarzı vardır. Her ferdin tekâmülü belli bir surette meydana gelmekle birlikte aynı şekilde tezahür etmez (el-Husrî, 1909).

Sâtı Bey, ferdî farklılıkların sebepleri arasında yaşam şekli, çevrenin rolü,

diğer insanların bilerek veya bilmeyerek, isteyerek veya istemeyerek yaptığı telkin ve tesirleri göstermektedir. Bu etkilerin önemini takdir eden Sâtı Bey'e göre bir insanın hayat ve çevre şartlarını tanzim ve idare ederek, onun bedenî, fikrî ve ahlâkî gelişimine zararlı olacak etkilerden uzak tutmak suretiyle tekâmülü üzerine büyük tesirler yapılabilir (el-Husrî, 1909).

Muhtelif devirlerde yapılan eğitim tariflerinin hepsinin bir gerçeğin farklı yönlerden izahı olduğunu düşünen Sâtı Beyin benimsediği eğitim tarifi şöyledir: “*Terbiye (eğitim), insanın bütün kuvvet ve kabiliyetlerini -gerek kendisinin gerekse insanlığın- elverişli olduğu mükemmeliyetin son derecesine mümkün olduğu kadar yaklaşımını sağlayacak şekilde geliştirmektir*” (el-Husrî, 1909).

Sâtı Bey'e göre insanın eğitiminde dikkate alınması gereken en mühim nokta onu tanımaktır. Çocuğun hangi kabiliyetlere sahip olduğu ve bunların ne surette geliştiğini bilmenin yanında, kuvvet ve kabiliyetlerin hangilerinin hakikaten faydalı olduğunu doğru tayin etmek gerekir. Sâtı Bey eğitimi, kuvvet ve kabiliyetlerin değişim ve gelişimini gösteren psikoloji (ilm-i ruh) ve beden sağlığını koruma bilgisi (ilm-i hayat) ile hayatın gayesini öğreten ahlâk ilmine (ilm-i ahlâk) dayandırmaktadır. İlk ikisi terbiyenin vasıtasını, ahlâk ilmi ise gayesini tayine yardımcı olacaktır (el-Husrî, 1909).

Eğitimin Gayesi

Sâtı Bey, eğitimden beklenen faydaları, güdülen gayeleri iki esasa bina etmiştir. Birincisi, insana lâzım olan bilgileri vermektir. İnsan, yaşamak ve hayatta muvaffak olmak için birçok şeyi bilmek zorundadır. Eğitim sayesinde küçük yaştan itibaren bilgi sahibi olmakta, ilerleyen yıllarda bir mesleğe atılmaktadır. İkincisi ise, zihni açık fikri terbiye etmektir. İnsanın hayatını sadece okuldan aldığı bilgilerle sürdüremeyeceği bir gerçektir. Karşısına çıkan birçok sorunun çözümünü edindiği bilgilerle değil, yapacağı şahsî muhakemeler sayesinde bulabilir. Eğitimin bir görevi de bu şahsî muhakemeler için zihni terbiye etmektir. Böylece insan, bu dünyada mutluluğun kapılarını arayabilecektir (el-Husrî, 1910e). Sâtı Beyin eğitim anlayışında “fayda” önemli bir yer tutmaktadır. Eğitim muhatabına bir fayda sağlamalıdır. Eğitilen şahsın istifadesi yanında, o şahsın içinde yaşadığı topluma da dikkat çeken Sâtı Bey'e göre eğitimde gaye, hem şahsın kendisinin,

hem de cemiyetin saadet ve mükemmeliyetini temin etmektir (el-Husrî, 1910e). Dolayısıyla Sâtı Bey eğitimde faydayı amaç değil, araç olarak görmekte, amacı mutluluk olarak tespit etmektedir.

Ahlâk Eğitimi

Sâtı Bey, kaynağını dinden alan bir ahlâk anlayışının geçerli olduğu II. Meşrutiyet döneminde, tamamen lâik bir ahlâk anlayışına sahip bulunmaktadır. İnsan, nasıl tekâmül ederek bugünkü konumuna gelmişse ahlâk da ibtidaî iken gelişerek kendi sınırlarını ve kavramlarını oluşturmuştur. İnsanlığın ahlâkî açıdan tekâmül evrelerini menfaatçilikten başlayıp ahlâk fikrinin oluşmasına getiren Sâtı Bey (el-Husrî, 1908b), insanı insan yapan ve onu diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğin *iyi, kötü, vazife, vicdan, hak, sorumluluk* gibi kavramlarla örülmüş ahlâklılık olduğunu vurgulamaktadır.

Sâtı Beye göre ahlâk, kişinin fiil ve hareketlerinde ortaya koyduğu değişmeyen, sabit özelliklerdir. Bu özellikler ahlâkî mükemmelliğe erişmiş insanda *izzet-i nefis, azim, hakperestlik, vazifeşinaslık, hayırhablık, vatanseverlik* ve *fedakârlık* şeklinde ortaya çıkar.

Ahlâkın kavramsal çerçevesini insan davranışlarını inceleyerek çizmeye çalışan Sâtı Bey, onun, ferдин davranışlarında ve duygularındaki nitelik özelliklerinde belirlediğini düşünmektedir. Bunun için *davranış* ele alarak, ferдин bir fiili işleminin altında yatan etmenleri ve güdülere irdelemiştir. Bu çerçevede Sâtı Bey, insan fiillerine yön veren üç mühim etmeden bahseder. Bunlar, *ibtiyar* (seçme), *irade* ve *itiat* (alışkanlık)tır. İtiyat ona göre aslî bir faktör sayılmamalıdır. Çünkü itiyat bir fiilin tekrarı neticesinde o fiile olan kabiliyette meydana gelen değişiklik olmakla birlikte sadece fiilde değil aynı zamanda hissiyatta da meydana gelir (el-Husrî, 1909).

Sâtı Beye göre her iradî fiilde dört safha vardır: *Tasavvur, müşavere, karar, icra*. Ferдин bu aşamalardan geçmek suretiyle ortaya koyduğu fiillerin toplamının onun fikir ve hissiyatını meydana getirdiğini belirten Sâtı Bey, herkesin bir olay karşısında farklı tepkiler vermesini bu fikir ve hislerin farklılığına bağlamakta bunun da her fertte ayrı, diğerine benzemeyen bir hareket tarzı (tarz-ı faaliyet) meydana getirdiğini belirtmektedir. *Hareket tarzı* ifadesini *davranış* olarak anlamak mümkündür. Ferдин davranışları onun ahlâkî seciyesinin de göstergesi olacaktır. Sâtı Be-

ye göre ahlâkî seciye ferdin muhakeme ve tefekkür tarzına, his ve temayüllerine, kazandığı alışkanlıklara ve doğuştan sahip olduğu mizaç özelliklerine göre şekillenmekte ve değişmektedir (el-Husrî, 1909).

Sâtı Beye göre, doğrudan doğruya ferdin davranışına, muhakeme, tefekkür, his ve bedenine etki eden, onun ahlâkî seciyesini tayin eden *irade*, ahlâk konusunun en önemli kavramıdır. Dolayısıyla o, ahlâk terbiyesinde de iradenin eğitime büyük bir önem vermesiyle dikkat çekmektedir.

İnsan davranışına etki eden diğer iki önemli faktör *his* ve *temayüller*dir. Sâtı Beye göre muhabbet, nefret, haz, elem, ızdırap gibi hisler ferdin duygu ve davranışlarını etkileyen heyecanlardır. Bu his ve heyecanlar öncelikle fizikî yapıda, fikir ve muhakemede birtakım değişikliklere sebep olur. Bu his ve heyecanlar ferdin fiilleri ve iradesi üzerinde tesirler yapar. İnsanı bir fiil karşısında onu yapıp yapmamaya sevk eden en büyük faktör o fiil hakkındaki hisleridir (el-Husrî, 1909).

Sâtı Bey, insan davranışını etkileyen irade ve ihtiyar, fikir ve muhakeme tarzları, his ve temayül konularını döneminde bir başka eğitimcinin değinmediği bir tarzda ele almıştır. O, batı pedagog ve psikologlarının tasniflerinden yararlanmakla birlikte konulara hâkimiyeti ile de dikkat çekmektedir. Eğitim hakkında fikir beyan edebilmek için öncelikle eğitime muhatap olan insanın tanınması gerekir. Sâtı Beyin en büyük gayreti bu noktada olmuştur. Bu açıdan bakıldığında o, Osmanlı eğitimcileri arasında bir ilki gerçekleştirmiştir.

Ahlâk ve Din Eğitimi

Ahlâk, kişinin fiil ve hareketlerinde ortaya koyduğu değişmeyen vasıflar ise ahlâk eğitiminin en büyük gayesi, insanda gerek kendinin gerekse insan türünün saadet ve mükemmeliyetini sağlayacak bir siret ve seciye meydana getirmektir. Sâtı Beye göre ahlâk, ferdin fiil ve hareket kabiliyetine dayandığı için terbiyenin en önemli kısmını teşkil etmektedir. Ahlâkın beden ve fikir üzerindeki etkisi düşünülecek olursa fikir ve beden terbiyesini de ahlâk terbiyesinden ayrı düşünmek mümkün olmayacaktır. Ahlâkın terbiyesi için mutlaka hem fikrin aydınlatılması, hem bedenin kuvvetlendirilmesi, hem de his ve temayüllerin dengelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla ahlâkî terbiye itina, dikkat ve devam ile yapılması ve geliştirilmesi gereken bir terbiyedir (el-Husrî, 1909).

Sâtı Bey, çocuklarda küçük yaştan itibaren sağlam bir irade oluşturmak için en büyük görevin öğretmenlere düştüğünü belirtir. Öğretmen kendisi kararlı, azimli, atak olmak suretiyle öğrencilere örnek olmalıdır. İradenin faaliyete dönüşmesi gerektiği bilinince öğrencinin özgür faaliyette bulunabilme imkânları da düşünülmelidir. Hareketlerinde hiçbir serbestlik olmayan, ebeveyn ve öğretmenin emrine tâbi olan bir çocuk bir zaman sonra kendi iradesi ile davranamayacak duruma gelir. Sâtı Bey bu noktada çocukları böylesi iradî fiillerini yapmaktan alıkoyacak bir denetime karşıdır (el-Husrî, 1909).

His ve temayüllerin eğitime de dikkat çeken Sâtı Beye göre öğretmenler çocuklarda iyi olan his ve temayülleri yerleştirip kötü olanları izâle etmek için öncelikle kötü hislerin doğmasına fırsat vermemeli, iyi hislerin kazandırılmasını sağlayacak ortamlar yaratmalıdır. O, bu hususta tarih dersinin ahlâk terbiyesindeki rolüne değinir. Sâtı Bey, ahlâkî hisler ile vatanî hisleri birlikte kullanmakla vatan sevgisinin ahlâkî kemalin bir neticesi olduğuna da dikkat çekmektedir (el-Husrî, 1910).

Vicdanı akıldan ibaret görerek onu ahlâkın en önemli hüküm vericisi olarak gören Sâtı Beye göre çocukları münevver ve doğru vicdanlı insanlar olarak yetiştirmek ahlâk terbiyesinin hem gayesi hem de vasıtası olarak düşünülebilir. Dolayısıyla Sâtı Bey vicdan eğitimi fikrin terbiyesi ile ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda Sâtı Bey, ahlâkî seciyesi sağlam ve dengeli fertler yetiştirmek için öncelikle aklın çalıştırılması suretiyle fikrin terbiyesini savunmaktadır. Aklın olmadığı yerde körü körüne itaat var olmakta, bu itaat ise hak kavramını ortadan kaldırmanın yanı sıra iradeyi de zaafa uğratmaktadır. Öyleyse fertlerde sağlam ve dengeli seciye, ancak fikrin, iradenin ve hislerin terbiye edilmesi ile mümkün olacaktır. Sâtı Beyin fikrinde ferde bu esnada vicdanı rehberlik edecek böylece aklın ışığında yürüyen, hür düşünceli, iradesi kuvvetli bir toplum meydana gelebilecektir.

Ahlâk eğitiminde, derslerde kullanılacak malzemenin niteliğine de dikkat çeken Sâtı Beye göre masal, hikâye ve biyografilerdeki karakterlerin iradî fiillerinin niteliği ve ahlâkî seciyeleri çocuklar üzerinde derin izler bırakır. Ahlâk eğitiminde faydalanılması gereken bir diğer vasıta şiirdir. Sâtı Beye göre ihtiyacımız olan şiir, çocukları faaliyete sevk edecek, onlara müspet zevkler ve neşeler verecek, kalbi ulvî emeller ile kuvvetlendirecek, iradeyi güçlendirecek ve beraberinde

duyguları da terbiye edecek olan şiiirdir. Sâtı Bey özellikle Tevfik Fikret'in *Halûk'un Defteri* adlı kitabının bu gayeler ile bire bir örtüştüğünü düşünmektedir (el-Husrî, 1911c).

Şiirin yanı sıra mûsikînin de özellikle ahlâk terbiyesinde etkili bir güç olduğunu belirten Sâtı Bey, yalnız fikre hitap eden ahlâk dersleri yerine, duygulara seslenmek suretiyle etkisini daha kolay gösteren bir metodu tercih eder. Ona göre mûsikî, sadece ahlâkî hisler değil vatanî hisler de uyandırır. Aynı zamanda çocuklarda ahenk ve zarafet meydana getirmekle birlikte sinir sistemi üzerinde çok faydalı tesirler yapabilir (el-Husrî, 1910c).

Ahlâk eğitiminde, his ve temayüllerin terbiyesi bahsinde din sevgisini ele alan Sâtı Bey, din sevgisinin ahlâkî faziletlerin doğup gelişmesinde önemli bir yer tuttuğuna değinir. Fakat bu sevginin bazen cahilâne bir taassuba dönüşüp gelişmelerin önünü kapayıcı bir nitelik kazanabileceğini düşünür (el-Husrî, 1909). Ahlâk terbiyesini din terbiyesi ile ilişkili görmeyen anlayışın o dönemdeki en güçlü temsilcisi olan Sâtı Bey'e göre, bütün terbiye alanları gibi ahlâk terbiyesi de pedagoji ve psikoloji ilimlerine dayanır. Bütün kabiliyetlerin dengeli bir şekilde geliştirilmesi neticesinde ahlâkî seciye dinin müeyyidelerine ihtiyaç duymaksızın vicdanın kontrolü altında gelişir.

İdareciliği sırasında din eğitimi etrafındaki uygulamalarına bakacak olursak, Sâtı Beyin dinin ve din eğitiminin toplumdaki önemini takdir ederek gerek ilkokulların gerekse öğretmen okullarının programlarından din derslerini kaldırmadığı görülmektedir. Hatta ilmihâl öğretim metotları hakkında makale yazmış, yeni metotlar uygulama girişimlerinde bulunmuştur. Çapa Kız Öğretmen Okulunun planını düzenlerken bir cami yeri de ayırmıştır (Kansu, 1932).

Öğretim Metotları

Sâtı Beyin eğitim camiasında sesini duyurması, programların ve okullarda takip edilen tadrîs usûllerini (öğretim metotları) eleştirisiyle olmuştur. Önerdiği yeni usûlleri Darülmualliminde uygulama imkânına sahip olmuş, ezberciliğin zararlarına değinirken, "Nasıl bir metot takip etmeli ki ezberletmesin?" sorusuna pratik çözümler getirmiş, tatbikat mektebinde her dersin tek tek yeni öğretim yöntemlerini uygu-

lamada öğretmenlere rehberlik etmiştir. Bu bağlamda Sâtı Beyin uygulamaya çalıştığı usûllerin temelleri şunlardır (el-Husrî, 1910e; 1911b):

- (i) Ezbercilik eğitimimizin en büyük yarasıdır. Anlamadan ezberleyen, düşünmeden söyler ve nihayet söylemek ile düşünmek arasındaki irtibatı kaybeder ki artık dilden çıkan, zihinden geçen kelimeler hiçbir fikir taşımazlar.
- (ii) Öğretmen çocukların fikrî seviyesine inmeyi bilmeli, kendini onların yerine koyabilmelidir.
- (iii) Dersler, işlenecek konular öyle bir sıra takip edilmeli ki kolay konular zorlar için bir basamak teşkil etmeli, en kolay bahislerden başlayarak, adım adım ilerleyerek en zor konulara kadar gelinmelidir.
- (iv) Derslerde; görülen, sayılan, hissedilen şeylerin bilgisinden görülmeyen, hissedilmeyen, küllî, mücerret konuların bilgisine doğru bir sıra takip etmek gerekir.
- (v) Kural ve tariflerden önce onların örneklerini anlatmak en iyi yoldur.
- (vi) Ders anlatırken çocukların zevklerini okşamak, duygularına hitap etmek suretiyle onları meraklandırmak gerekir. “Çocuklarda hissi temayüller, bütün hissiyat ve temayülâtın hâkimi ve nâzımıdır” diyen Sâtı Bey, terbiyede bu his ve temayüllerden faydalanmak gerektiğini ısrarla belirtir.
- (vii) Öğrenilecek şeyleri doğrudan doğruya söylemek yerine, onların düşünmesini sağlamak suretiyle buldurmak, keşfettirmek gerekir.

İstikra ve Tekşîf Usûlü

Sâtı Bey, seyahatleri esnasında Avrupa okullarını gezmek ve bizzat derslere girmek imkânına sahip olmuştur. İsviçre’de küçük bir kanton okulunda girdiği dersi anlatan Sâtı Bey, öğretmenin sorularla buldurucu, keşfettirici, tedricî metotları ne kadar büyük bir maharetle kullandığını anlatır (el-Husrî, 1910f). II. Meşrutiyet döneminde, ilkokullarda ve özellikle ortaokullarda yaygın olarak benimsenmiş metot “takrîr” metodu idi. Sâtı Beyin ikame etmek istediği metot, öğretmenin öğreteceği şeyleri doğrudan doğruya söylemediği öğrenciye keşfettirmeye çalıştığı, çözümün çocuğun zihninde doğmasına yardımcı olduğu usûl-i tekşîf (buldurucu, keşfettirici yöntem) metodudur (el-Husrî, 1910h).

İlimlerin öğrenilmesi esnasında, yapılan muhakemenin tarzı açısından usûlü, istikra (tümevarım) ve istintac (tümdengelim) olmak üzere iki kısımda inceleyen Sâtı Bey, okullarda genelde istintac yönteminin yaygın olduğunu söyler. Ders verirken önce tarif sonra izah usûlünün terk edilip, önce birtakım örnekler incelenip, bu incelemeler sonucunda tanım ve kuralların öğretilmesi gerektiğini ısrarla vurgular (el-Husrî, 1914b).

Telkin ve Eğitim

İnsan davranışlarını yönlendirme ve değiştirme hususunda telkinin çok önemli bir rol oynadığını söyleyen Sâtı Bey, telkinin eğitim ve öğretimdeki etkin rolünün göz ardı edilemeyeceğini vurgular (el-Husrî, 1910h). Telkinin gücünü göremeyen öğretmenlerin, sözleri, hal ve tavırlarıyla -farkına varmadan- çocuklarda yanlış etkiler meydana getirebileceklerini söyler. Bu durumu tahtanın bir ucuna basarken diğer ucunun kalkarak yüzüne çarpacağını kestiremeyen kişinin durumuna benzettir (el-Husrî, 1916b).

Sâtı Bey, çocuklara yöneltilen menfi söz ve davranışların, kötü arkadaşların, kötü örneklerin zararlı etkiler yaptığını belirterek, eğitimcinin bir görevinin de çocukları bu fena tesirlerden korumak olduğunu söyler. Ders esnasında öğretmen tavırlarının ve anlatım üslubunun da bir telkin etkisi yapacağını belirtir; konuyu ele alış biçimi başta olmak üzere sınavda veya derste sorulan soruların kelimeleri, vurgusu, içindeki fikirler kuvvetli telkin unsurlarıdır (el-Husrî, 1916b).

Sâtı Beye göre öğretmenler, söz ve hareketleri, ses tonu, söyleyiş tarzı ile çocuklara kıymetli telkinlerde bulunabilirler. Onlara vakar, itimat, faaliyet, intizam ve zarafet gibi birtakım his ve alışkanlıklar kazandırabilirler. Yapacakları şiddetli telkinlerle kuvvetli temayüller kazandırarak ahlâkî eğitimde telkinden aktif olarak faydalanabilirler (el-Husrî, 1916b).

Okuma Yazma Öğretim Metodu

Sâtı Beyden önce Selim Sabit Efendi “Usûl-i Cedit” denilen eğitimde yenileşme hareketini başlatmış, okuma-yazma öğretiminde yeni usûller ortaya koymuştu. Ancak bu usûller uygulamada yaygınlık kazanamamıştı. Sâtı Bey de okuma-yazma öğretiminin eski ve zor usûlden kurtarılması için çalışmış, Avrupa’da kullanılan metotları incelemiş, Usûl-i Cedit’in temsilcisi olmuştur.

Avrupa’da elifbânın büyük bir tedricî ile öğretildiğini söyleyen Sâtı Bey, elifbâlı bisküviler, oyuncaklar, levhalar, resimli kitaplar ve albümlerin yardımına başvurularak öğretimin kolaylaştırıldığını belirtir. “Onların alfabeleri bizimkinden çok daha sade olmasına rağmen, öğretimi kolaylaştırmak için türlü yollara başvurdıkları halde biz geçerliliğini yitirmiş, başarısızlığı ispat olmuş metotlarda hâlâ ısrar edemeyiz” demektedir (el-Husrî, 1910a).

Elifbâ meselesini tamamen bir metot meselesi olarak ele alan Sâtı Bey okuma-yazma öğretimini şu yeni esaslar üzerine bina etmeye gayret eder (el-Husrî, 1910a):

- (i) Harflerin isimleri hiç söylenmemeli, yalnız sesleri öğretilmelidir. Harflerin isimleri okumaya başladıktan sonra öğretilebilir.
- (ii) Bütün harfler öğretildikten sonra hecelere geçmeyi de son derece sakıncalı kabul eden Sâtı Bey, harfler ile heceleri birlikte göstermeyi, iki-üç harf öğrettikten sonra hemen bu harflerle heceler meydana getirmeyi öngörüyor. Böylelikle çocuk başlangıçtan itibaren her derste yeni heceler öğrenmenin hazzını duyacak, yeni öğrendikleri ile öncekileri arasında bağlantı kurmayı bilecektir.
- (iii) Öğretim esnasında elifbâ sırasına bağlı kalmak da birtakım zorluklara sebep olmaktadır. Elifbâ sırası bir kenara bırakılmalı, kolaydan zora ilkesi benimsenmelidir.
- (iv) Klasik elifbâ öğretiminde sadece kitap kullanılmakta, çocuklar harflerin ses ve şekillerine değil sıralarına dikkat etmektedirler. Sâtı Bey mukavva harflerden tatbikat mektebinde faydalanmış, aynı dönemde Maarif Nezaretinin kararıyla bu araçlar ilkokulların istifadesine sunulmuştur.
- (v) Harflerin şekillerinin zihinde kalmasını hızlandırmak için resimden de faydalanmak gerektiğini düşünen Sâtı Bey, mukavvadan harfler kestirmek ve oydurmak veya kağıt şeritler yapmak gibi fikirlerin sahibidir.

Din Öğretimi (İlmihâl Öğretimi)

Sâtı Beye göre her derste olduğu gibi ilmihâl dersinde de öğretim metotlarına uygun hareket etmek mecburidir. Bunu terbiye ilmi, akıl ve mantıkla birlikte, “İnsanlarla akılları ölçüsünde konuşunuz” hadisi de emretmektedir. Öyleyse yapılacak iş dinî bilgileri, ilkokullarda çocukların fikrî seviyesine uygun olarak, tedricî bir surette ve kolaydan zora doğru vermektir (el-Husrî, 1910g). Sâtı Beye göre ilkokul çocuklarına başlangıçta iti-

kada dair öğretilecek şey, sadece Allahu Tealâ'nın birliği ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğinden ibarettir. Allahu Tealâ'nın varlığı fikri, etraflarındaki somut varlıkların bir yaratıcı tarafından yaratılmış olduğu düşündürülerek anlatılmalı, sıfatlarının isimleri zikredilmeden sadece yaratılmış varlıklara dikkat çekilmelidir. Hz. Muhammed'in peygamberliğini kısa cümleler ile tarif etmek yerine çocukları duygulandıracak, heyecanlandıracak kıssa ve menkıbeler anlatılmalıdır (el-Husrî, 1910g).

Amele dair bilgi verirken ön bilgi ve uygulamalardan sonra ayrıntılara geçilebilir. Sâtı Bey burada da tedrici elden bırakmamak gerektiğini belirtir. Kavramların tariflerini yapmadan önce, onların sonuçlarını göstermeyi tavsiye eder. Sâtı Bey, klâsik ilmihâl öğretiminde, sonda verilen izahı başa almak, tarifi en son vermek usûlünün yaygınlaşması taraftarıdır. Aksi halde çocuklar, ezberlemekten öteye bir adım dahi atamazlar ve daha kötüsü sahibi olmadıkları bilginin sahibiymiş gibi davranırlar (el-Husrî, 1910g).

Tarih ve Coğrafya Öğretimi

Eğitim öğretim basamakları içinde ilköğretime özel bir önem atfeden Sâtı Beye göre ilköğretimin gayesi, çocuklara ahlâkî, vatanî ve fikrî eğitim vermektir. İlkokullarda çocukların ahlâkî hislerine, millî ve vatanî duygularına en çok hitap edecek ders ise tarih dersidir (el-Husrî, 1910ı).

Tarih dersinde konular, millî ve vatanî bir bakış açısıyla işlenmelidir. Konular ve olaylar takrir metoduyla işlenmeli, çocukların gözü önünde cereyan ediyormuşçasına betimsel bir şekilde anlatılmalıdır. Çocukların hayal gücünü harekete geçirmekte, derste somut örneklerle ve sembolere başvurmakta fayda vardır. Çünkü çocuklar; harp, sulh, antlaşma, medeniyet, fetih, teslim, mağlubiyet, galibiyet, istiklâl, hürriyet gibi kelimeleri idrak etmekte zorlanacakları için dikkatlerini yeni ve güncel olaylara çekmek, böylece bu kavramları somut örneklerle açıklamak daha etkili olacaktır. Sâtı Bey, tarih ve coğrafya dersi başta olmak üzere birçok derste görsellikten faydalanmak şeklinde izah edebileceğimiz *tedrîsat-ı ayanî* yöntemini açıklamakla döneminde metot alanında bir yeniliğin öncüsü olmuştur (el-Husrî, 1910ı).

Sâtı Beye göre öğrenci coğrafya okurken o ülkeyi sanki yüksekten görür gibi olmalı, hayalinde canlandırabilmelidir. Sâtı Beyin dikkat çektiği bir diğer husus, öğretimde gezi ve gözlemde faydalanmaktır.

Darülmualliminde ilk defa öğrencileri geziye götüren Sâtı Beydir (el-Husri, 1910-2). Doğa gezileri yanında öğretmen adaylarının sosyal ve tarihi çevrelerini tanımaları için, şişe fabrikaları, camiler, hazine-i hümayun, silah müzesi, yeniçeri kıyafethanesi, Robert Kolej, maden ocakları gibi birbirinden farklı mekânların havasını teneffüs etmelerini sağlamıştır. Böylelikle *usûl-i tekşîf* ve *tedrîsat-ı ayanî* yöntemlerini bu gezilerde başarıyla uygulama imkânına sahip olmuştur.

Gezi gözlemin yanında haritalardan da faydalanmak suretiyle coğrafya dersinin kitap merkezli bir ders olmaktan tamamen çıkarılması lüzûmuna değinen Sâtı Bey, çocuklara haritadan nasıl faydalanacakları öğretildikten sonra yine önce yakın çevreden başlayarak, ülkelerin haritalarının tetkik edilmesini tavsiye eder (el-Husri, 1911a).

Sonuç

“Niçin geri kaldık?”, “Devleti yok olmaktan kurtarabilmek için ne yapmalı?” gibi soruların sıklıkla tartışıldığı ve çözümler üretilmeye çalışıldığı II. Meşrutiyet döneminin önemli simalarından biri olan Sâtı Bey de L. Figuiet, Bonisse, E. Perrier, A. Goudret, H. Spencer gibi farklı bilim adamlarından gününün bilimsel ve düşünsel birikimini devşirip çözümler geliştirmeye çalışmıştır. Bu önerilerini *Envâr-ı Ulûm*, *Tedrîsat-ı İbtidâiye Mecmuası*, *Muallim*, *İctibat*, *Mülkiye* gibi süreli yayınlarda ya da alanında çok önemli bir yere sahip olan *Fenn-i Terbiye* kitabı başta olmak üzere bir çok eserinde paylaşmış bir aydındır. Osmanlı Devletinin geri kalışına karşı önemli bir çözüm aracı olarak gördüğü eğitim alanında gerek teorik gerekse pratik hizmetler icra etmiştir. Bu bağlamda Darülmualliminde yetiştirdiği öğretmenleri ve kaleme aldığı yazılarıyla eğitimimiz üzerinde ülkeden ayrıldıktan sonra da etkileri olmuştur. Eğitim alanında öğretim ilke ve yöntemlerine, özel öğretim yöntemlerine, eğitim yönetimine, öğretmen yetiştirmeye dair katkıları ise özellikle hatırlanmaya ve değerlendirmeye sezer.

Kaynakça¹⁰

Akçura, Y. (1912). Sâtı Beyin istifası. *Türk Yurdu*, 10, 169-170.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Sicill-i ahval defterleri*, No: 112, 387. İstanbul.

¹⁰ Kaynakçaya Sâtı Beyin yayınlarından ulaşılabilenlerin tümünün künyeleri dahil edilmiştir.

- Berkes, N. (1975). *İslâmlık, ulusçuluk, sosyalizm*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Binbaşoğlu, C. (1995). *Türkiye’de eğitim bilimleri tarihi*. Ankara: MEB Yayınları.
- Cleveland, W. L. (1971). *The making of an Arab nationalist*. New Jersey: Princeton University.
- Çankaya, A. (1968). *Yeni Mülkiye tarihi ve mülkiyeliler*. Ankara: Mars Matbaası.
- el-Husrî (1911). *İlm-i nebatat*. İstanbul: Kader Matbaası.
- el-Husrî (1911). *Mebâdi-i ulûm-i tabiyyeden hikmet ve kimya* (2. Basım).
- el-Husrî, S. (1903). *İlm-i bayvanat*. İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası
- el-Husrî, S. (1908a). Ulûm-i tabiyye. *Envâr-ı Ulûm*, 1, 4-12.
- el-Husrî, S. (1908b). Hissiyat ve sevaik-i ahlâkiyye. *Envâr-ı Ulûm*, 2, 17-23.
- el-Husrî, S. (1908c). Eğitimimiz. *Tanin*, 28 Eylül, 4.
- el-Husrî, S. (1909). *Fenn-i terbiye*. İstanbul: Kader Matbaası.
- el-Husrî, S. (1909a). Etnografya. *Mülkiye*, 2, 31-45.
- el-Husrî, S. (1909b). Uzviyetler ve cemiyetler. *Ulûm-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası*, 8, 433-453.
- el-Husrî, S. (1910-1). *Etnografya*. İstanbul: Matbaa-i Hayriye.
- el-Husrî, S. (1910-2). *Layibalarım*. İstanbul: Matbaa-i Hayriye
- el-Husrî, S. (1910a). Elifbâyı nasıl öğretmeli? *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 1, 20-23.
- el-Husrî, S. (1910b). Niçin geri kaldık? *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 2, 37-46.
- el-Husrî, S. (1910c). Şiir ve müsikî. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 1, 32-38.
- el-Husrî, S. (1910d). Ümit ve azim. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 4, 100-107.
- el-Husrî, S. (1910e). Usûl-i tedrisin kavaid-i esasiyesi. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 6, 198-207.
- el-Husrî, S. (1910f). İsviçre’de bir ders. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 7, 26-29.
- el-Husrî, S. (1910g). İlmihâl nasıl öğretilmelidir? *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 7, 11-14.
- el-Husrî, S. (1910h). Usûl-i takrîr ve usûl-i teksîf. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 8, 59-69.
- el-Husrî, S. (1910i). Tarih tedrisinin usûl-i esasiyesi. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 8, 92-98.
- el-Husrî, S. (1910i). Medeniyet-i İslâmiyye. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 11, 181-189.
- el-Husrî, S. (1910m). Maarifimizin en büyük yarısı. *Ümmet*, 9-10.
- el-Husrî, S. (1910n). Darülmuallimîn mesleği. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 6, 185-194.
- el-Husrî, S. (1911a). Coğrafya nasıl tedris olunmalıdır? *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 12, 244-249.
- el-Husrî, S. (1911b). Ezbercilik. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 12, 213-217.
- el-Husrî, S. (1911c). Haluk’un defteri. *Tedrisât-ı İbtidâiye Mecmuası*, 13, 1-10.
- el-Husrî, S. (1911d). İslahata nereden başlamalı. *Sabah*. 02 Mayıs, 3.
- el-Husrî, S. (1913). *Vatan için*. İstanbul: Kader Matbaası.

- el-Husri, S. (1913a). Tanzimatçılık meselesi. *İctibat*, 64, 1379-1383.
- el-Husri, S. (1913b). Tanzimatçılık meselesi. *İctibat*, 65, 1406-1409.
- el-Husri, S. (1914a). Faaliyet zevki. *Terbiye mecmuası*, 1, 2-6.
- el-Husri, S. (1914b). Tedrisat-ı tâliyede istikra ve tekşif-1. *Terbiye Mecmuası*, 2, 92-96.
- el-Husri, S. (1914c). Tedrisat-ı tâliyede istikra ve tekşif-2. *Terbiye Mecmuası*, 3, 140-144.
- el-Husri, S. (1914d). Aile kucağında vatan terbiyesi. *Terbiye Mecmuası*, 1, 30-36.
- el-Husri, S. (1916a). Müstahsil terbiyesi hakkında. *Muallim*, 5, 165-174.
- el-Husri, S. (1916b). Terbiye ve telkin 2. *Muallim*, 6, 230-241.
- el-Husri, S. (1917a). Mekteplerde cemiyet ve cemaat hayatı 1. *Terbiye*, 4, 101-110.
- el-Husri, S. (1917b). Tuba ağacı nazariyesi. *Muallim*, 12, 359-366.
- el-Husri, S. (1917c). Tuba ağacı hakkında. *Muallim*, 13, 327-329.
- el-Husri, S. (1917d). Fikret ve terbiye. *Muallim*, 14, 379-388.
- el-Husri, S. (1918). Meşrutiyet'ten sonra maarif tarihi. *Muallim*, 19, 654-675.
- el-Husri. (1903). *Malumat-ı ziraîye*. İstanbul: Karabet Matbaası.
- el-Husri. (1912). *Tarih-i tabîî ve tatbikatı* (3. Basım). İstanbul: Matbaa-i Hayriye
- el-Husri. (1911). *Tatbikat-ı ziraîye*. İstanbul: Matbaa-i Hayriye.
- el-Husri. (1913). *Ümit ve azim*. İstanbul: Kader Matbaası.
- Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet devrinde eğitim hareketleri*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Erişirgil, M. E. (1984). *Ziya Gökalp*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kafadar, O. (1997a). Türk aydınının Sâti Bey hakkında kimi yanlışları üzerine düşünceler. *Türkiye günlüğü*, 46, 97-105.
- Kafadar, O. (1997b). *Türk eğitim düşüncesinde batılılaşma*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Kansu, A. N. (1932). *Türkiye maarif tarihi hakkında bir deneme* (II. kitap). İstanbul: Milliyet Matbaası.
- Kardaş, R. (1978). Milli Eğitimimizde öğretmen yetiştirme davası ve Tuba Ağacı Nazariyesi I. *Türk kültürü*, 186, 321-327.
- Kardaş, R. (1979). Milli Eğitimimizde öğretmen yetiştirme davası ve Tuba Ağacı Nazariyesi V. *Türk kültürü*, 194, 118-127.
- Kuran, E. (1991). Bir Osmanlı aydını Sâti el-Husri. *Türkiye Günlüğü*, 15, 170-172.
- Kuran, E. (1995). Osmanlı vatanseveri Sâti Bey. *Türkiye Günlüğü*, 34, 18-20.
- Unat, F. R. (1964). Türkiye Millî Eğitim sisteminin gelişmesine tarihî bir bakış. Ankara: MEB Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1979). *Türkiyede çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

Sâtı Bey and His Thoughts on Some Issues to Education

Citation/®- Başar, H.(2003). Sâtı Bey and his thoughts on some issues to education / Sâtı Bey ve eğitimle ilgili görüşleri. *Journal of Values Education (Turkey) / Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (2), 47-67.

Özet- Mustafa Sâtı el-Husrî, (1880-1968), one of the reformist pedagogues in the II. Constitutional Period of the Ottoman Empire, is well-known with his contributions to the education system through his articles published in periodicals, scientific discourses and his book called “Fenn-i Terbiye”. Under the influence of famous French educator H. Spencer’s (1820-1903) typology on physical, mental and moral education, he considered education as an individual and psychological phenomenon and supported it with psychological data. He regarded education as the main solution to the problem of backwardness in the Ottoman Empire, therefore carried out both theoretical and practical services. In this context, he had considerable impact on our education system through teachers whom he had mentored in Darulmuallimîn (Teacher Training School) as well as his writings, even after he had left the country.

Anahtar Kelimeler- Eğitim, Türk Eğitim Tarihi, Eğitim Düşüncesi, Mustafa Sâtı el-Husrî, Darulmuallimîn Islahı.